

Retten sett unnenfra – kort sammenfatning og fasit

I Makroperspektivet

Retts sosiologisk forståelsesramme for rettsutviklingen: Rettsutviklingen resultat av interessekamp, der den eller de som vinner denne kampen, bestemmer rettsutviklingen. Det å ha (økonomisk) ”**makt**” er helt avgjørende.

Det sosiologiske maktbegrepet diskuteres så på bakgrunn av Webers, Foucaults og Marxs begrepsforslag:

Weber: (intentionalt maktbegrep) ”Sjans til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale liv, selv mot motstand”.

Marx: (strukturell makt) ”Makt forstått som strukturell innflytelse”.

Foucault: (mikroaspekt på makt) ”Makt gjennomsyrrer alle forhold i et finmasket nett av innflytelse”.

Makt hviler igjen på **avmakt**. Thomas-teoremet: ”If men define situations as real, they are real in their consequences.”

I sammenheng med presentasjon av maktutredningene 1 (1972-82) og 2 (1998-2003) ble det kritisert at et nedenfra eller **motmaktperspektiv** mangler.

Eksemplet KROM som motmaktorganisasjon der grupper og personer i samfunnet allierer seg med fanger.

Motstand mot kvinneundertrykkelse (Holter):

- krever å plassere seg også ift andre som er i en avmaktsposisjon (aspekt: sammenheng med menns undertrykkelse);

- strategier med vekt på det kollektive, solidariske og organiserte samhold (strukturelt aspekt);
- avsløring, kunnskap og forskning er et av grunnlagene for denne motstanden (aspekt: usynliggjøring av undertrykkelse);
- viktig å øke kvinners selvtillit og selvrespekt gjennom gjensidig støtte og lojalitet (aspekt: psykologiske herskertechnikker).

Psykologiske herskertechnikker diskuteres også i Løchens bidrag ift et sykehus: psykologenes, legenes og psykiaternes begrepsbruk ovenfor pasientene som immuniserer mot kritikk og som med dette er motstandsdyktige ("hysterisk" og "autistisk").

II Mikroperspektivet

Her har fangene ordet som beskriver livet i fengslene dokumentarisk og litterært (**Thorsrud/Sam O. Kjenne**). Men her finnes og hendelsesbeskrivelser som på en parodistisk måte avslører fengslets indre liv bygd på tunge og ulogiske disiplineringstiltak (**Faksvåg**). Men dette avsnittet har også mer analytiske bidrag der den nye straffegjennomføringsloven med dens strengere og mer inhumane regime blir beskrevet og analysert (**Hansen**).

I disse subjektive beskrivelser av fengselsvirkeligheten sett med fangenes øyer ligger implisitt en del kriminologiske nøkkelbegrep fra den fengsels sosiologiske litteraturen som her kort skal minnes om:

Depersonalisering

Total institusjon

Pains of imprisonment

Prisonisering

Fangesubkultur

Litteraturen om fengselsvirkeligheten fra Kjenne og Thorsrud speiler situasjonen fra 1960 og 1970 årene. Hvordan beskrives dagens situasjon?

Alnæs: ”Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt?” (2005) minner om at en løslatt fanger kan bli min ”nabo” etter soning.

Aktivitetsplikt

- arbeid: kjedelig, ikke relevant for livet ute, tiden går
- skole: positivt og meningsfylt, rehabiliterende
- program: avventende holdning, lite varig rehabiliterende effekt

Fengselshverdag preget av tap, savn, usikkerhet og venting: ”doing time” og ”går på autopilot”.

Viktigst for å klare seg ute:

- har et sted å bo
- kunne være sammen med familien
- være rusfri
- arbeids- eller skoleplass

Halvard Pettersen

VS 2007

Fengsel ikke bare én ting (høyrisikofengsel versus overgangsbolig).

Fanger også veldig forskjellige.

H. forteller om tre lengre fengselsopphold inklusive lengre opphold på isolat. H.s

overlevelsestrategier ift sistnevnte:

- må elske cella di
- holde på en rytme
- aktivisert gjennom dagen
- skaff deg noe å lese, spille sjakk m.m.
- løse matematikkoppgaver
- du taper kampen etter hvert (hvis man sitter lenge)

Hvis man sitter lengre enn syv år, blir man skadet (folk blir ”rare” og/eller nevrotiske).

Det er blitt mye mer stille i norske fengsler inklusive mindre solidaritet blant fangene: passivisering gjennom TV og psykofarmaka.

Fengsel som totalitært system hvor (det enormt store) regelverket (straffegjennomføringsloven, forskrifter, retningslinjer, rundskriv, instruksjer) representerer den absolutte sannheten. Det finnes skjema for alt.

Fengsel som paranoid vesen: kjemperedd for opprør og kritikk: Kafkalignende avhør, ”tankepoliti”. På Ila: forbud mot sang: ”stormtropper”, ”knalltransport” og disiplinering.

Mikkel: Fengsel og straff. Idealer og realiteter

Privilegiesystemet danner grunnmuren i (det norske) fengselsvesenet. Andre navn: ”progresjonssoning”, ”differensiert soning” eller ”individuelle behandling”. Det er ikke mulig å forstå livet i fengsel uten å forstå privilegierstemet.

Dagens fengselssystem er urettferdig. Ikke pga straffen, men fordi innesperringens innhold, belastninger og varighet avgjøres på grunnlag av fangens evner og ikke hans behov.

- klassesamfunn i miniatyr
- fengselsregimets maktmiddel (splitt og hersk)
- pervertert utgave av ”The American dream”

Aktivitetstiltak

- Programvirksomhet har mange problematiske sider, best for fengselsbetjentene selv.
- Skole/utdanning: gir ”kapital” som verdsettes i samfunnet
- Kontaktbetjentordningen: problem dobbeltrolle

Problem byråkrati og detaljstyring: problem fangenes manglende skrive- og leseferdigheter.

Fanger har få absolutte rettigheter.

Uten domstolsprøve kan fengselet ilegge fangen en rekke tilleggsstraffer.

Fangenes motmakt: direkte vs. indirekte konfrontasjon (på ind. og kollektivt nivå).

Tapslisten

Ensomhet og stimuleringsberøvelse

Uforutsigbarhet

Tap av sosial kontakt med familie og venner, bevegelsesfrihet, autonomi og ansvar, identitet og tilhørighet, privatliv, romantiske og seksuelle relasjoner.

Stigmatisering

Påtvunget sosial interaksjon

Et liv i konfliktfylte motsetninger

Anger og skyld

Virker fengsel?

Renovasjon: (til dels) ja

Gjengjeldelse: (til dels) ja

Resosialisering: (sannsynligvis) nei

III Organisasjonsaspekt og overgang til motmakt

Her brukes forskjellige eksempler som belegg på at organisering unnenfra er mulig:

- Fangenes Faglige Forbund (FFF)
- Aksjonsgruppe for herbergister og uteliggere
(Mot tvangsarbeidsordning=særreaksjon)
- Fangestreiker
- Krom (Norsk forening for kriminalreform)

Generelt: Fanger **ikke-bidragstere** (Mathiesen), men **symbolsk kapital** (Bourdieu).

Sistnevnte forutsetter at fangene (eller andre undertrykte grupper) kan symbolisere i aksjoner det som er galt.

IV Rettssosiologisk perspektiv: Likhet og rett

Stor skepsis blant rettssosiologene at det hersker likhet for loven.

Forholdet mellom formell likhet, som skjuler reell ulikhet: Strafferetten (konsentrasjon på tradisjonell (vinnings-)kriminalitet.

- a) **Sverre Flaatten** beskriver nettopp ift rusmiddelbrukere/narkolangere kampen i retten om hvordan tiltaltes virkelighetsbeskrivelse skal fortolkes: Er han å betrakte

som tidligere stoffmisbruker som hadde selvmedisinert seg eller som gjenganger som har fått sin sjanse. Pushernes virkelighetsbeskrivelse er her uten troverdighet. På bakgrunn av straffeprosessrettens dramaturgi bestemmes språket og beskrivelsen av politiet og påtalemyndigheten.

Noen stikkord i tillegg:

Narkotikakrigen og dens konsekvensene for straffenivået startet i 1968;

Narkotika preget av en egen undergrunnsøkonomi;

”Skrekkens kake”: ift straffereaksjoner: mer en 4 av 10 reaksjoner på narkotikarelatert kriminalitet.

b) Min egen forskning om rettssikkerhet av tiltalte som ikke eller bare delvis snakker norsk, viser følgende om kommunikasjonen i rettssalen:

- asymmetrisk interaksjon mellom den jur. staben og tiltalte
- mangler ved bruk av tolk
- manglende evne av tolken
- delvis store kommunikasjonsproblemer til kommunikasjonsbrudd

c) Sarnecki og andres analyse av innvandreres situasjon i svensk rettsvesen avslører strukturell diskriminering pga. etnisk og religiøs tilhørighet. Dette kan observeres i alle ledd av rettsvesenet. Denne ulikheten pga etnisitet er ikke noe svensk fenomen. En analyse av Smeds (Senter mot etnisk diskriminering, nå integrert i Likestillings- og diskrimineringsombudet) rettshjelpsarbeid viser store integrasjonsproblemer på forskjellige felter som arbeidslivet, diskriminering på boligsektoren, utestedsdiskriminering og delvis politiets konfliktskjerpende rolle på noen av disse områdene.

d) Ideen om velferdsstaten: rettferdig fordeling av samfunnsgodene og bekjempelse av sosiale problemer.

Lotte Rustad Thorsen: Farlig etter fattig? – om straffedes og fangers levekår

Levekår blir forstått som betingelser for velferd. Kartlegging av de straffedes og fangers levekår kan synliggjøre denne gruppens store begrensninger.

Oppsummering av empiriske funnene:

- problemfylt oppvekst
- lite skolegang
- liten eller ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet
- mange mottar økonomisk hjelp fra det offentlige
- ustabil bosituasjon
- ensomme og enslige
- somatisk syke
- psykiske lidelser og plager
- stoffmisbrukere
- sonet i fengsel tidligere
- problemer med både bolig, penger og arbeid ved løslatelse
- stor opphoping av levekårsproblemer
-

Mertons anomiteori: misforhold mellom mål og midler: kriminell atferd for å nå legale mål.

Hva hindrer folk i å begå lovbrudd?

- være bundet til det konvensjonelle samfunn gjennom sosial status, venner, familie, livsstil
- kontroll i sosiale relasjoner
- hvis man har noe å miste er man mer beskyttet mot lovbrudd enn hvis man ikke har noe å miste

Arbeid i fengslet som blir anvist fangen som pliktarbeid, er bare et effektivt resosialiseringsmiddel hvis det ytede arbeidet finner en anstendig godtgjøring. I denne sammenheng fremheves av tysk forfatningsdomstol menneskeverdighet).

e) Kontroll av stoffbrukerne og kamp om byrommet

Frantzsen beskriver her Københavns politiets Vesterbro-aksjon mot illegal gatehandel. Bakgrunnen for denne aksjonen er naturligvis rusmiddelbrukernes synlighet i gatebildet. Det er disse som ekskluderes som en marginalisert gruppe.

Hvordan gatefolkets situasjon som nærmest rettsløs kan – i hvert fall tendensielt – forbedres, beskrives av **Gotfredsen** i sitt bidrag ”En nødløsning i en undtagelsestilstand”. Det som her snakkes om er bl.a. juridisk rådgivning til stoff- og alkoholavhengige, psykisk syke, hjemløse og prostituerte. Prosjektet ”gadejura” (norsk modell: gatejuristen) er kjennetegnet ved å være oppsøkende og også her finner man et stort udekket rettshjelpsbehov. Behovet er størst hos dem nederst i lagpyramiden.

VI Fasit

I dette emne har det vært fokusert på et **nedenfra- perspektiv** i avgrensning til f.eks. lovgiverens eller lovanvenderens **ovenfra- perspektivet**.

Førstnevnte er dominerende i den norske kriminal- og rettssosiologien.

Et **nedenfra perspektiv** er med dette også et brukerspektiv:

- Rettens brukernes eget (neg.) syn på rettens virkninger blir tydeliggjort.
- Forskning med forankring/sympati for de som er ”på bunnen”.

Pensumlitteraturen gir mange eksempler for begge disse brukerperspektivene.

Tidligere eksamensoppgaver

Drøft ”retten sett unnenfra”-perspektivet ift fanger. Ta utgangspunkt i fengslets rehabiliteringsformål (straffegjennomføringsloven, tidl. fengselsloven) og diskuter dette på bakgrunn av pensum.

Fangers forhold til fengselssystemet er preget av å være ikke-bidragstere. Drøft dette i forhold til et motmaktperspektiv.

Et tungt prinsipp i strafferetten er at det skal herske likhet og rett i rettssalen. Drøft denne problemstillingen på bakgrunn av pensum.